

12. Гражданское уложение. Проект Высочайше учрежденной Редакционной комиссии по составлению Гражданского уложения: В 2 т.- Т.1 / под.ред. И.М. Тютрюмова.- Спб., 1910.- С.749.
13. Черепяхин Б.Б. Виндикационные иски в советском праве. В кн.: Черепяхин Б.Б. Труды по гражданскому праву.- М.: Статут, 2001.- С.213-214.
14. Єдиний державний реєстр судових рішень України ,<http://reyestr.court.gov.ua/>

Рецензент: к.ю.н. Харченко О.С.

УДК 347.451.8.

Хащівська Н.В.,

к.ю.н., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Академії муніципального управління

СТРОКИ ОПЕРАТИВНОГО ЗАХИСТУ В ДОГОВОРАХ ПРО ПЕРЕДАННЯ МАЙНА У ТИМЧАСОВЕ КОРИСТУВАННЯ

У науковій статті охарактеризовано особливості строків оперативного захисту цивільних прав у такій групі цивільно-правових договорів, як договори про передання майна у тимчасове користування.

В научной статье характеризованы особенности сроков оперативной защиты гражданских прав в такой группе гражданско-правовых договоров, как договора о передаче имущества в краткосрочное использование.

In the scientific article analyses the features of the civil legal adjusting of terms of realization of rights and execution of duties an employer in the contracts about the transfer of property in temporal using.

Постановка проблеми. Характерною особливістю всіх цивільних правовідносин є те, що вони виникають, тривають, змінюються та припиняються у часі. Строки (терміни) закріплюються нормами цивільного законодавства з метою врегулювання темпоральних показників цивільних правовідносин. Вони упорядковують цивільний обіг, стабілізують цивільні правовідносини, сприяють якісному задоволенню потреб їх учасників, забезпечують своєчасний захист цивільних прав.

Строки пронизують всі інститути цивільного права, в тому числі договори про передання майна у тимчасове користування, які опосередковують відносини з тимчасового володіння та користування майном. Реалізація суб'єктивних прав і виконання обов'язків сторонами таких договорів здійснюється різними способами та засобами, в різному обсязі та послідовності, що обумовлює різну обмеженість такої діяльності часовими межами.

На сьогодні правове регулювання відносин щодо передання майна у тимчасове користування здійснюється одночасно Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) [1], Господарським кодексом України (далі – ГК України) [2] та іншими нормативно-правовими актами, не всі норми яких є взаємоузгодженими. Крім того, чинне законодавство України не

достатньо повно регламентує строки (терміни) у договорах про передання майна у тимчасове користування та порядок їх обчислення.

Ступінь наукової розробки теми. Вищевикладене обґрунтовує актуальність проведення сучасних науково-теоретичних досліджень строків у договорах про передання майна у тимчасове користування. Чимало публікацій присвячено загальним теоретичним питанням окремих видів договорів майнового найму, підготовлено і захищено ряд дисертацій, проте питання цивільно-правового регулювання строків у даній групі договорів залишається відкритим.

Науково-теоретичну базу дослідження склали наукові праці таких вчених-правників: Д. В. Бобрової, Л. Г. Вострікової, Т. М. Вахоневої, В. П. Грибанова, О. В. Дзери, О. С. Іоффе, А. Г. Калпіна, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця, Р. А. Майданика, А. І. Масляєва, З. В. Ромовської, Н. П. Фрідман, Є. О. Харитонова, О. В. Шовкової та інших.

Метою даної наукової статті є встановлення особливостей строків оперативного захисту цивільних прав у договорах про передання майна у тимчасове користування.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 251 ЦК України строком є певний період у часі, зі впливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення. Загалом строк може розглядатися як правова форма встановлення граничних меж реалізації прав та виконання обов'язків учасниками цивільних правовідносин; як форма існування та розвитку прав та обов'язків учасників цивільних правовідносин; як часовий регулятор суспільних відносин у сфері цивільного права. Крім цього, цивілістичні строки можна вважати гарантіями забезпечення реалізації та захисту цивільних прав.

Разом із строками треба розглядати і терміни, що являють собою спеціальну часову категорію цивільного права, яка визначає момент часу, з настанням якого виникають, змінюються або припиняються цивільні правовідносини, а також починають обчислюватися чи припиняється обчислення строків, в межах яких здійснюється реалізація та захист учасниками цивільних правовідносин своїх прав та обов'язків. Звертаючи увагу на терміни у цивільному праві, слід зазначити, що вони можуть мати різне практичне значення. З одного боку, терміни визначають граничні межі цивільно-правових строків, з іншого – моменти виникнення тих чи інших прав та обов'язків учасників цивільних правовідносин, а також настання чи припинення для них негативних або позитивних наслідків. Однак, термін визначається календарною датою або вказівкою на подію, що має неминуче настати, і вже таке визначення терміну не може задовольнити потреби учасників цивільних правовідносин, оскільки момент повинен визначатися не тільки календарною датою, а ще й годинами та навіть хвилинами.

Реалізація відповідних прав та виконання обов'язків, зокрема, у тому чи іншому виді договору про передання майна у тимчасове користування, здійснюється різними способами та засобами, в різному обсязі та

послідовності і, відповідно, обмежена абсолютно різними у всіх відношеннях часовими межами. Отже, у зв'язку з цим цивільно-правові строки є достатньо різноманітними і підлягають класифікації або поділу на види за різними підставами та критеріями.

Найбільш розповсюдженою класифікацією строків за цільовим призначенням є їх поділ на строки здійснення цивільних прав, строки виконання цивільних обов'язків та строки захисту цивільних прав [3, с. 210; 4, с. 201; 5, с. 88]. Такий поділ дає можливість чітко визначити, який саме строк застосувати до тих чи інших цивільних правовідносин та які саме наслідки для сторін цих відносин потягне вплив того чи іншого строку.

Фізичні та юридичні особи, перебуваючи у цивільних правовідносинах, набувають певні права та обов'язки, які складають зміст конкретного правовідношення. Повнота та реальність здійснення суб'єктивних прав залежить від того, наскільки ефективний їх захист у випадку порушення.

Окрім форм, способів та засобів захисту порушених прав, значну роль відіграють строки, в межах яких можна захистити своє порушене право. Зазначені строки є окремою групою цивілістичних строків, які у юридичній літературі прийнято називати строками захисту цивільних прав [6, с. 153].

Право на захист порушених прав є одним із елементів суб'єктивного цивільного права, яке визначається як надання правомочній особі можливості застосування заходів правоохоронного характеру для поновлення її порушеного або оспорюваного права, а також можливість вимагати захисту своїх порушених прав від суду та інших уповноважених на те органів або посадових осіб. Можливість захисту цивільних прав у багатьох випадках залежить від дотримання строків, встановлених на цей випадок законом.

Існують певні межі для вільного розсуду сторін й при покладенні відповідальності за порушення договірних зобов'язань. Зокрема, на власний розсуд сторін передано вирішення питання щодо вибору та застосування форм відповідальності за порушення договору (відшкодування збитків, сплата неустойки, втрата завдатку тощо).

Цивільно-правова відповідальність, як зазначає І. С. Канзафарова, – це обумовлена особливостями предмета і методу цивільно-правового регулювання система цивільно-правових засобів, за допомогою яких, з одного боку, забезпечується і гарантується захист цивільних прав та інтересів суб'єктів цивільного права, з другого – здійснюється штрафний і виховний вплив на правопорушників. Застосування заходів цивільно-правової відповідальності спрямоване насамперед на забезпечення інтересів конкретної особи і може здійснюватись як у судовому, так і у позасудовому порядку [7, с. 7].

На думку Т. С. Ківалової, цивільно-правова відповідальність за завдання шкоди є видом цивільного охоронного правовідношення, в якому одна сторона (заподіювач шкоди) зобов'язана нести передбачені нормами права негативні наслідки вчиненого нею правопорушення у вигляді компенсації за власний рахунок завданої іншій особі шкоди, а інша сторона (потерпілий) має право на відшкодування завданої їй шкоди [8, с. 9].

За підставами виникнення прав та обов'язків, за порушення яких встановлена відповідальність, вона поділяється на договірну і недоговірну. Договірна відповідальність настає у вигляді санкцій за порушення договору (коли боржник вчасно не передає речі, не виконує роботу або виконує її неналежним чином, тоді він повинен відшкодувати кредиторіві збитки, заподіяні таким невиконанням).

ЦК України встановлює загальні положення щодо відповідальності за порушення зобов'язань (включаючи і договірні), так і спеціальні – щодо договору найму (оренди). Порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (ст. 610 ЦК України).

Відповідно до ст. 611 ЦК України у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема: а) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; б) зміна умов зобов'язання; в) сплата неустойки (штраф, пеня); г) відшкодування збитків та моральної шкоди.

Для багатьох науковців-цивілістів, як зазначає З. В. Ромовська, до сьогодні ні розірвання договору, ні визнання його недійсним, відповідальністю не є. Однак є всі підстави для того, щоб цивільною відповідальністю вважати будь-яку негативну реакцію, засновану на законі чи договорі, що застосована до особи, яка вчинила правопорушення [9, с. 187-188].

Таким чином, одним із видів заходів, що можуть застосовуються за порушення договірних зобов'язань, є заходи оперативного впливу.

Способи захисту цивільних прав загалом визначені у ч. 2 ст. 16 ЦК України, яка не дає вичерпного їх переліку. Окрім способів захисту, цивільне законодавство також визначає органи, правомочні здійснювати примусовий захист порушених прав. Однак, норми цивільного законодавства побудовані так, щоб учасники цивільних правовідносин, по можливості, могли самостійно вирішити справу та захистити свої права у найкоротший час. Отже, порушене суб'єктивне право може бути захищене особистими односторонніми діями управомоченої особи без звернення до компетентного юрисдикційного органу. Це має місце, зокрема, при застосуванні управомоченою особою до правопорушника заходів (санкцій) оперативного захисту. З поняттям «оперативність» асоціюється швидке, негайне реагування особи на порушення її права [10, с. 6].

Так, наприклад, В. П. Грибанов виступав проти тлумачення заходів оперативного впливу різновидом цивільно-правових санкцій чи засобом відповідальності, натомість визначаючи їх, як юридичні засоби правоохоронного характеру, що застосовуються до порушника цивільних прав та обов'язків безпосередньо самою управненою особою, як стороною в цивільних правовідносинах без звернення за захистом права до компетентних державних чи суспільних органів [11, с.126-130]. У свою чергу, М. С. Карпов, аналізуючи поняття заходів оперативного впливу, виділяє їх специфічні ознаки: – правоохоронний характер, який проявляється не виключно у можливості їх

застосування після порушення боржником умов договору, а також у випадках наявності обставин, що явно свідчать про те, що належне зустрічне виконання не буде здійснене боржником у встановлений строк; – односторонній характер заходів оперативного впливу, який передбачає, що застосування цих заходів здійснюється у позасудовому порядку та незалежно від згоди на їх застосування з боку несправного боржника; – юридичний характер заходів оперативного впливу, що полягає в тому, що зазначені заходи передбачають можливість здійснення суб'єктом договірної зобов'язання таких юридичних дій, які за своєю природою є односторонніми правочинами, що тягнуть за собою зміну умов договірної зобов'язання чи його припинення [12, с.11-21].

Зокрема, С. Ю. Гапало також приходять до висновку, що застосування заходів оперативного впливу не є засобом відповідальності. Це пояснюється тим фактом, що цивільне законодавство за загальним правилом не надає значення вині чи невинуватості боржника в разі вжиття заходів оперативного впливу. Це означає, що достатньо лише наявності факту порушення контрагентом зобов'язання для того, щоб застосування обумовленої в договорі санкції було правомірним [13, с. 59]. Оперативний захист здійснюється у певному порядку і в строки, встановлені законом або договором.

Загалом строки захисту цивільних прав визначаються як надані правомочним особам періоди часу для звернення до правопорушника чи до суду з вимогою про захист або примусове здійснення своїх прав [5, с. 88]. Різні дослідники цивілістичних строків, як правило, дають приблизно однакові визначення строків захисту цивільних прав, однак при цьому відносять до цієї групи різні види строків. Традиційно до строків захисту цивільних прав належить строк позовної давності. Однак слід зазначити, що захист цивільних прав (згідно із ст. 17, 18, 19 та ін. ЦК України) здійснюється не тільки судом, але і Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, нотаріусами, іншими органами та посадовими особами, а також шляхом самозахисту. Конкретні строки, в межах яких ці органи або правомочні особи можуть здійснити захист порушених прав, в деяких випадках визначені законом, але в більшості випадків взагалі не визначаються, тоді на практиці, як правило, керуються загальними строками позовної давності, які встановлені відносно позовної форми захисту.

Строки захисту цивільних прав складають претензійні строки, строки позовної давності та у певній мірі до них можна віднести строки оперативного захисту порушених прав. Наприклад, В. В. Луць, до строків захисту, окрім претензійних строків, позовної давності та строків оперативного захисту, також відносить преклюзивні, гарантійні та процесуальні строки, які, на його думку, перебувають в межах охоронних правовідносин при виконанні захисної функції [10, с. 5-7]. Охоронні правовідносини є цивільно-правовою формою усунення наслідків правопорушень, поновлення нормального правового й економічного або особистого становища [3, с. 85].

Зокрема, Л. Г. Вострікова традиційно відносить до строків захисту лише строки позовної давності [14, с. 72], аналогічна класифікація строків

відображена у деяких посібниках з цивільного права [4, с. 200-204]. Н. П. Фрідман, окрім строків позовної давності, до строків захисту також відносить претензійні строки [15, с. 29-31].

Застосування того чи іншого строку захисту цивільного права залежить від обраної суб'єктом цивільного права форми захисту порушеного права. При юрисдикційній формі захисту застосовуються строки позовної давності, при неюрисдикційній – претензійні та строки оперативного захисту.

Строк оперативного захисту передбачає період часу, протягом якого здійснюється реагування особи на порушення її права. Захист оперативним способом здійснюється у порядку і в строки, передбачені цивільним законодавством або договором. Найяскравішим прикладом строків оперативного захисту свого порушеного права є момент відмови сторони від договору в разі порушення його умов.

Одностороння відмова від договору допускається, якщо це передбачено законом або домовленістю сторін. Відповідно до ч. 1 ст. 615 ЦК України у разі порушення зобов'язання однією стороною друга сторона має право частково або в повному обсязі відмовитися від зобов'язання, якщо інше не встановлено договором або законом. У разі односторонньої відмови від договору у повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір є відповідно розірваним або зміненим (ч. 3 ст. 651 ЦК України). Так, у договорі найму допускається одностороння відмова як наймодавця, так і наймача від договору, що укладений на невизначений строк (ч. 2 ст. 763 ЦК України). Крім того, наймодавцеві дозволяється відмовитися від договору найму та вимагати повернення речі, якщо наймач не вносить плату за користування річчю протягом трьох місяців підряд (ч. 1 ст. 782 ЦК України). При припиненні договору найму внаслідок односторонньої відмови звернення з позовом до суду не вимагається. Договір вважається припиненим з моменту одержання наймачем повідомлення наймодавця про відмову від договору (ч. 2 ст. 782 ЦК України) або після перебігу певного строку після повідомлення сторони про відмову від договору (ч. 2 ст. 763 ЦК України).

За договором лізингу лізингодавець має право відмовитися від договору та вимагати повернення предмета лізингу від лізингоодержувача у безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса, якщо лізингоодержувач не сплатив лізинговий платіж частково або у повному обсязі та прострочення сплати становить більше 30 днів (ч. 2 ст. 7 Закону України «Про фінансовий лізинг» [16]). Лізингоодержувач, у свою чергу, має право, зокрема, відмовитися від договору лізингу в односторонньому порядку, письмово повідомивши про це лізингодавця, у разі якщо прострочення передання предмета лізингу становить більше 30 днів, за умови, що договором лізингу не передбачено іншого строку (ч. 1 ст. 7 Закону України «Про фінансовий лізинг»). Відмова від договору лізингу є вчиненою з моменту, коли інша сторона довідалася або могла довідатися про таку відмову (ч. 3 ст. 7 Закону України «Про фінансовий лізинг»).

У ГК України передбачено, що за порушення господарських зобов'язань до суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин

можуть застосовуватися оперативно-господарські санкції – заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку і застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання (ст. 235 ГК України) [2]. Серед видів оперативно-господарських санкцій ГК України називає: а) односторонню відмову від виконання свого зобов'язання управненою особою, із звільненням її від відповідальності за це – у разі порушення зобов'язання другою стороною; б) відмову від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежним чином або достроково виконано боржником без згоди другої сторони; в) відмову управненої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною; г) встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання; д) відмову від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання (ст. 236 ГК України).

Оперативно-господарські санкції застосовуються стороною, яка потерпіла від правопорушення, у позасудовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання, а також можуть застосовуватися одночасно з відшкодуванням збитків та стягненням штрафних санкцій (ст. 237 ГК України). Порядок застосування сторонами конкретних оперативно-господарських санкцій визначається договором. У разі незгоди з застосуванням оперативно-господарської санкції заінтересована сторона може звернутися до суду з заявою про скасування такої санкції та відшкодування збитків, завданих її застосуванням.

Висновки. Таким чином, строки оперативного захисту цивільних прав, у тому числі і в договорах про передання майна у тимчасове користування, характеризуються певними ознаками: 1) є періодами у часі (строками) або моментами (термінами), протягом яких або до яких правомочна особа може звернутися до зобов'язаних осіб з вимогою про захист порушеного права дозволеними законодавством способами; 2) строки оперативного захисту є строками непримусового (неюрисдикційного) захисту порушених прав; 3) строки оперативного захисту, як правило, мають нетривалий характер, оскільки покликані для швидкого захисту порушеного права; 4) строки оперативного захисту тісно пов'язані із строками виконання відповідних обов'язків зобов'язаними особами.

Використані джерела:

1. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 року. – К.: Істина, 2003. – 368 с.
2. Господарський кодекс України: Офіційний текст. – К.: Кондор, 2004. – 208 с.
3. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / Д.В. Боброва, О.В. Дзера, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 1. – 720 с.
4. Гражданское право. Часть первая.: Учебник / Под ред. А. Г. Калпина, А. И. Масляева. – М.: Юристъ, 1997. – 198 с.

5. Заїка Ю. О. Українське цивільне право. Навч. посіб. / Ю. О. Заїка. – К.: Істина, 2005. – 312 с.
6. Вахонєва Т. М. Строки (терміни) у цивільному праві: Дис. ... канд. юрид. наук / Т. М. Вахонєва. – К., 2005. – 224 с.
7. Канзафарова І. С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / І. С. Канзафарова; НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2007. – 453 с.
8. Ківалова Т. С. Зобов'язання відшкодування шкоди за цивільним законодавством України: теоретичні проблеми: Дис... д-ра наук: 12.00.03 / Т. С. Ківалова. – Одеса, 2009.
9. Ромовська З. В. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник / З. В. Ромовська. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
10. Луць В. В. Строки і терміни в новому Цивільному кодексі України / В. В. Луць // «Юридична Україна». – 2003. – № 11. – С. 5.
11. Грибанов В. П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав / В. П. Грибанов. – М.: Рос. право, 1992. – 204 с.
12. Карпов М. С. Гражданско-правовые меры оперативного воздействия: Автореф. дисс... канд. юрид. наук / М. С. Карпов. – М., 2003. – 28 с.
13. Гапало С. Ю. Правова природа оперативно-господарських санкцій / С. Ю. Гапало // Форум права. – 2007. – № 3. – С. 52-60.
14. Вострикова Л. Г. Сроки осуществления й защиты гражданских прав: Дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л. Г. Вострикова. – М., 2000. – 160 с.
15. Фридман Н. П. Сроки в гражданском праве / Н. П. Фридман. – М.: ВЮЗИ, 1986. – С. 3-4.
16. Закон України «Про фінансовий лізинг» від 16 грудня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – Ст. 231.

Рецензент: д.ю.н., професор, академік АПрН України Луць В. В.